

Boekbespreking

Carette, J. and R. King, *Selling Spirituality. The silent takeover of religion*, London etc, 2005. Routledge.

In het voorwoord en in de inleiding maken de auteurs duidelijk dat zij dit boek hebben geschreven uit grote onvrede met de wijze waarop in het tegenwoordige politieke debat het neoliberalisme wordt gepresenteerd als de enige weg die de moderne samenleving kan gaan. Die ideologie is bezig met een 'silent takeover'. Het marktdenken is tot alle aspecten van het maatschappelijke leven, ook cultuur en religie, doorgedrongen en heeft die tot koopwaar gemaakt (*commodification*). Het boek is nadrukkelijk een politiek project: het wil de commodificering van het leven en de rol van het verschijnsel spiritualiteit daarbinnen kritisch doordenken. De taal is soms provocerend, de schrijvers beschouwen hun werk als een Frans *essai*. Zo staan er in het boek passages als: God is niet dood maar opgestaan als kapitaal. In mijn bespreking geef ik kort de essentie van het boek weer om te eindigen met een aantal opmerkingen.

Spiritualiteit is *big business* geworden. Het is aanwezig in onderwijs en opvoeding, in rouwverwerking, in psychotherapie, in management, etc. Spiritualiteit is door veel mensen die gedesillusioneerd waren over de oude traditionele instituties omarmd. In het spirituele vinden zij de positieve noties van godsdienst, zonder dat die is aangeraakt door de dode hand van de kerk. Er is wel gepoogd aan te geven wat de essentie van spiritualisme is, maar dat is volgens de schrijvers nauwelijks te doen. Dat is ook van secundair belang. De vraag moet zijn: wie profiteert er van de wijze waarop het fenomeen nu verkocht wordt. Het is onderdeel geworden van het neoliberalisme. Volgens de auteurs is er na de val van de Berlijnse Muur een soort van triomfalistische vorm van kapitalisme ontstaan, het kapitalisme van de grote internationale corporaties. Dat heeft een geleid tot 'consumerisme' en tot een marktdenken dat alle domeinen, ook die traditioneel aan de religies waren voorbehouden, heeft overgenomen. Deze vorm van spiritualiteit, hoe trendy of radicaal ook voorgesteld, heeft een sterke neiging tot accommodatie. Na de Verlichting namen de natiestaten de taak van de religie over om de mensen via onderwijs, media enzovoorts te conditioneren. Hun taak is nu in handen van de multinationale corporaties en de media (voor een groot deel in handen van die corporaties). Met die constatering komen de auteurs tot de centrale vraag: hoe functioneert spiritualiteit in de huidige samenleving als een politiek-economisch concept. De Verlichting bracht ook met zich dat het religieuze discours buiten het publieke domein van politiek, economie en wetenschap werd gehouden. Het werd gezien als een zaak van het individu. Maar nu doet zich een tweede vorm van privatisering voor: het tot koopwaar worden van godsdienst. Soms zelfs letterlijk: kerken worden zakenpanden of nachtclubs, maar het gaat de auteurs vooral om de exploitatie van het religieus-cultureel kapitaal voor het bevorderen van consumptie en ondernemingswinst. Grote corporaties halen elementen uit verschillende godsdiensten en verkopen die als spiritualiteit, wat hen de mogelijkheid biedt zich te distantiëren van ethische

voorschriften en levensbeschouwingen daarin. Zo draagt spiritualiteit bij aan de ideologie van het kapitalisme. De auteurs stellen dat God niet dood is, maar is opgestaan als Kapitaal en zijn altaar is het grootwinkelcentrum.

Omdat spiritualiteit op vele verschillende wijzen wordt geduid, geven de auteurs een kort historisch overzicht van de term. Die heeft in het verleden allerlei betekenissen gehad, maar is door de psychologisering van de religie in de 20ste eeuw losgeweekt van zijn maatschappelijke en culturele context en daarmee werd de religie haar kritische functie ontnomen. Ook de vaagheid van de term is in het voordeel van het huidige neoliberale kapitalisme, het maskeert het onderliggende ideologische motief. Zo leidt spiritualiteit af van kritiek. Het is voldoende als je in je eigen spirituele wereld leeft, als je kunt kopen wat je wilt, afgeschermd van de ellende in de wereld, dus zonder je te bekommeren om sociale rechtvaardigheid. De grote corporaties ontlene veel van hun 'spiritualiteit' aan het Oosterse gedachtegoed (Taoïsme, Boeddhisme etc). Maar ook daar wordt eclectisch geselecteerd en de historisch-culturele context en (sociaal-kritische) functie genegeerd; bijvoorbeeld dat deze levensbeschouwingen zeer afwijzend stonden en staan tegenover rijkdom en consumeren, wordt niet genoemd. Verwees het liberalisme religie naar de marges van de samenleving, het neoliberalisme geeft religie in de vorm van spiritualiteit een centrale plaats in het rijk van 'corporate business'. Religies worden gesimplificeerd, gehomogeniseerd, opnieuw verpakt en verkocht als ideologieën die hedonisme, efficiëntie, productiviteit en de *corporate values* promoten. Deze vorm van kapitalisme is de nieuwe religie van de massa's, de opium van het volk, en het neoliberalisme is de orthodoxe theologie die haar verspreiding stimuleert. Er is weinig kritiek op en er is weinig verzet tegen deze ontwikkeling en ook universiteiten, waarvan je het mocht verwachten, blijken maatschappelijke ontwikkelingen niet meer kritisch te kunnen of willen doordenken. Toch zijn er wel enige protesten tegen deze 'kolonisatie van het denken'. Volgens de auteurs moeten die gevonden worden bij nieuwe atheïsten. Groepen die de God van het Kapitaal willen bestrijden en de op accommodatie gerichte spiritualiteit. Hun ideeën kunnen zij ontlene – paradoxaal genoeg - aan de grote religies. Dit is geen pleidooi om terug te gaan naar *old time religions* maar een heroriëntatie op sociale rechtvaardigheid, op solidariteit en duurzame vormen van productie.

Carette en King hebben een interessant en ook een curieus boek geschreven. Het is een 'essai', bedoeld om discussie uit te lokken. Dat er veel tegen in te brengen is, is duidelijk en eigenlijk jammer. Critici kunnen gemakkelijk wijzen op de bewijsvoering, die wel eens niet verder komt dan *sweeping statements*, en die soms door herhaling moeten overtuigen. Maar toch is dit boek veel meer dan een politiek pamflet. Het is een gedurfd kritisch doordenken van een maatschappelijke ontwikkeling; nog steeds een belangrijke taak van de sociale wetenschappen. In dit boek wordt de triomfalistische retoriek van het neoliberalisme, zoals het sinds de val van de Sovjetunie, in politiek, bedrijfsleven en bestuur wordt beleden, uitdagend aan de kaak gesteld. Dat is de grote verdienste van dit boek.

Lammert G. Jansma